

**ВЕРИФІКОВАНА КОНЦЕПЦІЯ ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНЦІВ
(РЕЦЕНЗІЯ НА ПРАЦЮ Л. ЗАЛІЗНЯКА
«ЕТНОГЕНЕЗ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: МОНОГРАФІЯ. КИЇВ:
ВИДАВНИЦТВО ЛІРА-К, 2024. 368 С.»)**

Серед нагальних питань, які турбують сучасне українське суспільство, важливе місце посідає питання походження українського народу, яке особливо актуалізувалося під час повномасштабної російсько-української війни. Керівництво країни-агресорки не втомлюється повторювати, що такого народу, як українці, не існує, що він є лише субетносом великого російського народу. Також рашистські ідеологи постійно наголошують, що існування незалежної Української держави є непорозумінням та помилкою, яку треба негайно виправити. Тому поява восени 2024 р. рецензованої монографії відомого українського археолога, етнологіста, історика та українознавця Леоніда Залізняка є на часі. Треба відзначити, що вона готувалася у контексті виконання фундаментальної науково-дослідної роботи, яка здійснювалася науковими співробітниками відділу культурології та культурної спадщини Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2022–2024 рр., «Етногенез українського народу у світлі сучасних наукових даних та методологічних підходів» (керівник – В. Ф. Ятченко).

У монографії автор аргументовано доводить обґрунтованість та переконливість ранньосередньовічної концепції україногенезу. Л. Залізняк наголошує, що протягом тридцяти років незалежності в Україні точилася гостра дискусія між прибічниками різних версій походження українського народу, та,

зрештою, переможцем у цій «тридцятилітній» етнологічній війні стала ранньосередньовічна концепція україногенезу, біля витоків якої стояв «батько української історії» М. Грушевський та інші українські історики XIX ст. Монографія містить історію дослідження проблеми походження українського народу, обґрунтування зазначеної концепції україногенезу та перипетії згаданої тривалої дискусії доби незалежності (с. 2).

Монографія складається зі вступу, дванадцяти розділів, післямови й списку літератури.

У вступі Л. Залізняк зазначає, що нагальним завданням українських істориків є встановлення об'єктивної картини у фальсифікованих ділянках національної історії та популяризація цих знань в Україні і поза її межами. Тому особливо слід наголосити саме на поширенні об'єктивної, науково перевіреної інформації про минуле України, яка б відповідала вимогам сучасної науки, жодні патріотичні міркування не можуть бути виправданням історичної міфотворчості деяких сучасних істориків-аматорів, адже історичну правду не можна приховати, вона рано чи пізно стає відомою широкому загалу, всупереч псевдонауковим імперським фальсифікаціям чи ультрапатріотичним фантазіям (с. 5).

У першому розділі «Боротьба за історичну спадщину княжого Києва» вчений аналізує такі питання: русини-українці – прями спадкоємці княжого Києва; витоки претензій Москви на спадщину Візантії та княжого Києва; фундатори і

будівничі імперії Петра I; зміна етніма: від русинів до українців; «спор южан і северян» за спадщину Київської Русі; українська народницька історична школа про етногенез українців; українські лінгвісти про походження української мови; своєрідність формування російської мови; О. Шахматов та його концепція давньоруської мови; російські інакомислячі історики кінця XIX – початку XX ст.; великий терор і погром української історичної школи.

У другому розділі «Проблема давньоруської народності» дослідник осмислює такі концепти: концепція давньоруської народності очима її творця В. Мавродіна; розбудова концепції давньоруської народності радянськими істориками; концепція давньоруської народності – наріжний камінь сучасної російської медієвістики; історики незалежної України про давньоруську народність; давньоруська народність в нових постмодерністських шатах «уявленої спільноти»; критика концепції давньоруської народності; дискусія з прибічницею давньоруської народності Н. Юсовою; «древнерусская» чи «давньоукраїнська» народність?; давньоруська народність у працях етнологів-дисидентів.

Третій розділ «Священна трипільська Аратта» науковець присвячує такій проблематиці: автохтонізм як прояв радянського патріотизму; витоки відтворювального господарства неоліту України; трипільська культура та її місце в минулому України; загадки трипільської антропології; священна трипільська Аратта як приклад історичної міфотворчості; генетичне підґрунтя трипільців.

У четвертому розділі «Києворуська версія україногенези» Л. Залізняк вивчає такі питання: передумови формування

києворуської концепції україногенези; києворуська версія україногенези в редакції В. Балушка; між московською етнологічною школою та етнологічною спадщиною українських вчених; природні та соціальні фактори етногенези; С. Конча про києворуську концепцію походження українців.

У п'ятому розділі «Історіографічні баталії доби незалежності» дослідник осмислює такі концепти: радикальна зміна концепцій україногенези за доби незалежності; спроможність археологів вирішувати проблеми етнології; дискусія т. зв. «модерністів» та «примордіалістів»; критика ранньосередньовічної концепції україногенези в роки незалежності України; універсальні закономірності етноісторичного розвитку народів середньої смуги Європи.

Шостий розділ «Походження слов'янських народів» вчений присвятив аналізу таких питань: проблема пізнього народження слов'ян; у пошуках слов'янської батьківщини; зарубинецькі племена венеців; вторгнення готів та черняхівська культура; культури Прага-Корчак та Пеньківка склавинів та антів; Велике розселення слов'ян; зародження слов'янських народів; південні слов'яни; західні слов'яни; анти та склавини Східної Європи у V–VII ст.; переддержавний період в історії східних слов'ян.

У сьомому розділі «Від антів та склавинів до русинів-українців» науковець досліджує таку проблематику: фундаменти й будівничі ранньосередньовічної концепції україногенези; основні напрямки критики ранньосередньовічної концепції україногенези; методологічне підґрунтя сучасної версії україногенези; початкова або племінна фаза україногенези.

У восьмому розділі «Етнічні процеси в Київській Русі та походження білорусів та росіян» Л. Залізняк вивчає такі концепти: етногенез протоукраїнських племен; основні концепції походження білорусів та росіян; проблема україно-білоруського етнововного та адміністративного порубіжжя; лехітська версія походження росіян; етнічні процеси в Київській Русі; фінський фактор у становленні великоросів; постімперські етноси; культурно-історична спадщина княжого Києва; ментальність Орди.

Дев'ятий розділ «Київська Русь – Українська держава» вчений присвятив аналізу питання етнічної належності держави Київська Русь, оскільки воно є предметом давньої і запеклої дискусії не тільки серед науковців, але й серед політиків. Л. Залізняк переконаний, що для сучасної європейської історичної науки ця ситуація ненормальна, адже аналогічні Русі держави, що виникли одночасно з нею в IX–X ст. на англійських, французьких, німецьких, чеських, польських, угорських землях, давно й одноставно вважаються державами відповідних народів. Тому, на його думку, сучасний стан знань дає вагомий науковий підстави стверджувати, що «...Київську Русь як державу консолідували не великороси і не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці на давньоруському етапі свого історичного розвитку» (с. 263).

У десятому розділі «Проблеми націогенези українців» науковець досліджує таку проблематику: етнос, нація, національна еліта; аристократичні нації середньовіччя; феодальна держава Русь русинів-українців; від княжої Русі до козацької держави; козацька держава Богдана Хмельницького; друга спроба

побудови модерної нації та Українська революція 1917–1921 рр.; Україна в більшовицькій імперії; націєтворення у першому десятилітті незалежності; російська мова в Україні як спадок імперії; київські майдани як ознака формування модерної української нації.

В одинадцятому розділі «Російська агресія в Україні 2014–2024 рр. як фактор консолідації української нації» вчений аналізує такі питання: Україна та «гібридний» В. Путін; «маленька переможна війна» В. Путіна в Україні як фактор консолідації української нації; путінський рашизм як різновид неонацизму; імперська сутність Росії.

Дванадцятий розділ «Національна історія українців. Цивілізаційний підхід» дослідник присвятив осмисленню таких концептів: Україна і Європа; Росія та євразійська цивілізація.

У післямові Л. Залізняк формулює власну концепцію етно- та націогенези українців. Він вважає, що національна історія українського народу, як і більшості народів середньої смуги Європи (південних та західних слов'ян, англійців, французів, німців та інших етнічних спільнот), розпочалася понад 1500 р. після розпаду Римської імперії на зорі середньовіччя. Вона складається з однієї фази власне етногенези і чотирьох послідовних фаз націогенези русинів-українців: племінна фаза етногенези (ранне середньовіччя, V–X ст.) розпочалася з появи на історичній арені давньоукраїнських племен антів та склавинів V–VII ст. (пеньківська та празька культури відповідно), які трансформувалися в протоукраїнські літописні племена полян, деревлян, волинян, уличів, тиверців, хорватів VIII–X ст. (райковецька культура). На цьому етнокультурному

підґрунті в X ст. постала держава Русь зі столицею у Києві і титульним етносом русинів. Тож племінна фаза україногенези має два послідовних хронологічних періоди – антсько-склавинський період розселення слов'ян з Правобережної України на Балкани, у Подунав'я та Центральну Європу та переддержавний період VIII–X ст., представлений згаданими літописними племенами райковецької культури. Перша фаза націогенези почалася з постання Київської держави Русь і формування в ній феодально-аристократичної нації русинів. Фаза тривала протягом розвиненого та пізнього середньовіччя у X–XIV ст. Край Київській державі русинів поклали монгольська навала та польська експансія. Русини втратили статус нації і протягом XIV–XVII ст. існували як етнічна спільнота в державах сусідів – Польщі, Литві, Московії. Друга фаза націогенези розпочалася у ранньомодерний час з постання козацької держави Б. Хмельницького, в якій почався процес формування модерної української нації, що перервався скасуванням Гетьманщини 1764 р. Третя фаза націогенези почалася на початку XIX ст. і завершилася придушенням російськими більшовиками національно-визвольних змагань українців

1917–1921 рр. Четверта фаза націогенези розпочалася у 1991 р. з набуттям Україною незалежності й триває наразі (с. 343–344).

Загалом текст наукової праці зорієнтований не лише на фахівців з цієї проблематики, а й на широкий загал українського суспільства. Монографія сприяє посиленню національно-патріотичного виховання громадян Української держави та допомагає пересічним українцям усвідомити, що вони є самобутнім народом зі своєю унікальною історією та походженням, звичаєм сьогоденням та успішним майбуттям.

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920

кандидат історичних наук,

старший дослідник,

старший науковий співробітник

НДІ українознавства

КНУ імені Тараса Шевченка

Ольга ШАКУРОВА

orcid.org/0000-0001-9842-2997

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

НДІ українознавства

КНУ імені Тараса Шевченка